

AKADÉMIAI KIADÓ

Fodor István (1943–2021)

Archaeologiai Értesítő

146 (2021) 271–273

DOI:

10.1556/0208.2021.00022

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

NEKROLÓG

*Én most elmegyek töletek, és a továbbiakban nem fogok veletek élni.
Elmegyek atyáim útján, ahová mind elmentek.
Meghalok, mint minden élő a Földön.
Tartsátok be, emberek, Istennek törvényét.*

(részlet Permi Szent István legendájából)

Fodor István elment. Elment atyái útján, meghalt, mint minden élő ember a Földön. Meghalt a világjárvány idején, mikor naponta százával haltak az emberek, és mi, kegyelmet és maradék időt kapott túlélők fásultan és kábán ténferegünk, mi történhet még? Az óskáoszt idéző zűrzavarban szinte észrevétlen maradt e rendkívüli ember halála.

Fodor István Zentán született, 1943. szeptember 9-én. Iskoláit Kengyelen kezdte, majd Törökszentmiklóson folytatta. Ott is érettségizett, a gimnázium reálgazdaságát. Lehetett volna mérnök vagy matematikus is, a képességei megvoltak hozzá. Ő azonban a szegedi egyetem bölcsészettudományi karára jelentkezett, de egy ösztöndíj lehetőségét megragadva, a moszkvai Lomonoszov egyetem történettudományi karán kezdte meg tanulmányait. Ott vált régésszé. Három évig turkológiát is tanult. Tanulmányai mellett a sportéletből is kivette részét. Játszott a Lomonoszov Egyetem futballcsapatában, egy alkalommal Moszkva legnagyobb és leghíresebb stadionjában, a Luzsnikiban is pályára lépett. Ha már ott volt, gólt is rúgott. Lehetett volna futballista is, de ő a régészetet választotta.

Moszkvai éve alatt alapos ismereteket szerzett a finnugor és török népek őstörténetéből. Régészeti feltárásokon vett részt, könyvtárakba járt, és beutazván a Szovjetuniót, a vidéki múzeumok régészeti anyagát is tanulmányozta. Akkor épültek ki azok a szakmai kapcsolatai, amelyek egész életén át elkísérték. Mindenkit ismert, mindenkivel kapcsolatban állt, aki a Szovjetunióban, majd Oroszországban a népvándorlás korát, a finnugor népek és köztük a magyarok őstörténetét kutatta.

Hazatéréseivel olyan tudás érkezett Magyarországra, amelynek itthon senki nem volt a birtokában. 1967-ben kezdett dolgozni a Magyar Nemzeti Múzeumban. Élete során ez az intézmény maradt a fő munkahelye. Érdeklődésének és tudásának megfelelő, fontos megbízásokat kapott. Magyarország történetének tíz kötetre tervezett összefoglalásához írta meg a *Vázlatok a finnugor őstörténet régészetéből* című művét (1973), majd rövidesen megjelent a *Verecke híres útján...* című tudományos ismeretterjesztő könyve – több kiadásban és több nyelven (első kiadása: 1975).

Az uráli/finnugor őstörténet iránti általános érdeklődését jelzik további tanulmányai: *A finnugor régészet fő kérdései* (1975), *Az uráli és a finnugor őshaza kérdéséről* (1977), *О хозяйстве древних угров* [Az ugor ősnépesség gazdálkodásáról] (1980). Őstörténeti tanulmányaiban Fodor István mindig szintézisre törekedett: azt kereste, hogy a társtudományok eredményeiből hogyan lehet egy közös megoldást kidolgozni. Hajdú Péter a nyelvészeti paleontológia módszerével az uráli őshazát Nyugat-Szibériába, illetve az Urál hegység európai oldalának északi részére, a Pecsora folyó mellékére lokalizálta. Fodor István megállapította, hogy a szovjet régészek által az uráli népek őstörténetével összefüggésbe hozott Urál-kámai neolitikus kultúra lényegében ugyanezt a területet fedi le, tehát a nyelvészet és a régészet egységesen az Urál hegység két

E-mail: [fafaju.valdemar@gmail.com](mailto:fafeju.valdemar@gmail.com)

AKJournals

oldalát nevezi meg az uráli (finnugor és szamojéd) nyelvű népek őshazájaként.

Fodor Istvánt tudományos pályájának kezdetétől foglalkoztatták a honfoglaló magyarság régészeti emlékeinek keleti kapcsolatai. Néhány cím: *Honfoglalás kori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséről* (1973), *Honfoglaláskori régészetünk néhány őstörténeti vonatkozásáról* (1973), *Cserépusztjeink származásáról* (1975), *Altungarn, Bulgarotürken und Ostslawen in Südrussland* (1975), *Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet* (1977), *Honfoglalás kori korongjaink származásáról. A verseci és tiszasülyi korong* (1980). Ez irányú kutatásainak összefoglalásaként írta meg *A honfoglaló magyarság kultúrájának keleti gyökerei* című kandidátusi értekezését (1982). A régészeti leletekhez való viszonyát alapvetően meghatározta vidéken töltött gyermekkorának földműves, gazdálkodó környezete. Ebből a körből eredt néprajzi érdeklődése, a régészeti leletek néprajzi szemléletű értékelése. E téren nagy elődök nyomába lépett. A Nagy Gézával elindult, majd Solymossy Sándor által folytatott és László Gyula munkásságában csúcra érő kutatási irányzat állt hozzá legközelebb. Erről *A régészeti néprajz módszerének bontakozása címmel* tanulmányt is publikált (1982). László Gyula több alkalommal is elmondta, leírta, hogy őt tekint munkássága folytatójának.

A magyar őstörténet kutatásában Fodor Istvánt ugyanaz a szintézisre törekvő igény vezérelte, mint az uráli őstörténet terén. Elfogadta a történészek és a nyelvészek közösen kidolgozott magyar őstörténeti koncepcióját. Úgy vélte, hogy a korai magyarság huzamos ideig élt kazár fennhatóság alatt, s ennek során érte elődeinket az a nyelvi-kulturális hatás, amely nyelvünk régi török jövevényszavaiban, valamint a honfoglalók tárgyi emlékeiben őrződött meg. Ehhez a magyar őstörténethez kereste a bizonyítékokat a Szaltovo-majaki régészeti kultúra emlékei között.

Az 1970-es évek közepétől kezdve Fodor István bekapcsolódott az egyetemi oktatásba is. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a szegedi József Attila Tudományegyetemen tartott kurzusokat régészek, történészek és finnugristák számára. 1976-ban félállású docensnek nevezték ki a szegedi egyetemre. Később az ott újjáalakuló Régészeti Tanszék vezetője lett. Ezt a posztot 1997-től 2008-ig töltötte be. Tanítványai – Révész László és Türk Attila – ma vezető szerepet töltenek be a magyar őstörténet és honfoglaláskori régészeti kutatásában.

Fodor István mondandóját pontosan megfogalmazva, közérthetően adta elő. Ezt a képességét az egész ország megismerte. A tévé- és rádióműsorokból, a nyomtatott sajtónak adott nyilatkozataiból közismert és kedvelt személyiséggé vált. Kiváló előadó volt. És mellel kiváló előadóművész is: baráti társaságban szívesen mesélt, anekdotázott, olykor miniatűr paródiákat adott elő. Színészi képességeire a filmesek is felfigyeltek: Vitézy László *Vörös föld* című dokumentarista filmjében kapott szerepet (1982). Színésznek is bevált volna, de ő maradt a régészetnél.

Fodor István munkásságában az 1970-es évek végétől egyre inkább előtérbe került a hazai ásatási tevékenység. 1978-ban átvette a Nemzeti Múzeum középkori osztályának vezetését. Majd fél száz lelőhelyen végzett feltárást vagy járt

helyszíni szemlén. Hajdúdorogon és környékén több honfoglalás és Árpád-kori temetőt tárt fel és végzett telepkeutatókat is. Előzetes beszámolókat közölt, például a sándorfalvai temetőről is (1985). A leletanyag feldolgozása során változtatlan figyelmet fordított a magyarság kultúrájának keleti kapcsolatrendszerére. Tanulmányt publikált többek közt az Árpád-kori külső kemencék keleti párhuzamairól (1985).

Ez a példaként felhozott két publikáció egy korszak lezáródását jelzi. 1986-ban Fodor Istvánt kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává. Ebben az időszakban már számos szakmai szervezetnek volt tagja. A múzeum élére egy pályája csúcán álló, nemzetközileg elismert tudós került. Intézményvezetői feladatai mellett jelentős hazai és nemzetközi szakfolyóiratok szerkesztője is lett (*Archaeologiai Értesítő*, *Folia Archaeologica*, *Communicationes Archaeologicae Hungaricae*, *Pavolvsszkaja Arheologija*, [Kazany]). Nemzetközi tudományos bizottságok irányító testületének tagjaként is fontos feladatokat teljesített (pl. Magyar–Orosz és Magyar–Ukrán Történész Vegyesbizottság, Finnugor Kongresszusok Magyar Nemzeti Bizottsága). A hazai szervezetek közül tagja volt az MTA Régészeti Bizottságának, illetve az Ásatási Bizottság titkári pozícióját is betöltötte. A Kulturális Javak Visszaszolgáltatásának Bizottságában egy évtizeden át részt vett a Szovjetunióba hurcolt magyar műtárgyak utáni nyomozásban is. Fodor István főigazgatói megbízatása 1993-ig tartott. Felmentése szakmai indok nélkül történt. Kultúraszervezői pozíciójának elvétele után, immár címzetes főigazgatóként is sokat tett a Nemzeti Múzeumért, több sikeres kiállítást szervezett. Ezek közül kiemelkedik a honfoglalás milicentennáriuma rendezett kiállítás. A kiállítás az egykori kalandozók nyomában külföldi helyszínekre is eljutott. Itáliában, Franciaországban és Spanyolországban végre megismerhették a „barbár” magyarok kultúráját és művészetét. A kiállítás katalógusában Fodor István műve a *Hitvilág és Művészet* című összefoglalás, valamint 58 lelőhely leleteinek leírása. Ez a katalógus az egyetemi oktatásban is nélkülözhetetlen, napjainkban az antikváriumok ritkán felbukkanó, drága kincse.

Múzeumigazgatói korszaka után Fodor István újult erővel fordult az őstörténet kutatása felé. A finnugor őstörténet témakörében kialakított koncepcióján csak óvatosan változtatott, habár ismerte az újabb régészeti eredményeket és őstörténeti elméleteket. A finnugor elődökről kialakított véleményét *A magyar őstörténet vázlata* című munkája elején olvashatjuk (1994). 1998-ban Turkuban egy őstörténeti konferencián összefoglalta az uráli-indoeurópai kapcsolatok régészeti emlékeit. 2001-ben megjelent tanulmányában pedig röviden összefoglalta a finnugor régészet kutatástörténetét (*Finnugor régészet – egykor és ma*). Ez a műve máig alapvető fontosságú a kutatásban és az egyetemi oktatásban.

A magyar őstörténet komplex megközelítése továbbra is jellemezte Fodor István munkásságát. Változatlanul érdeklődött a honfoglalás előtti keleti magyar régészeti emlékek iránt: *Magyar jellegű régészeti leletek Moldvában* (1993), tanulmányt írt az ősmagyarság etnikai tudatáról (1995), és tovább kutatta a honfoglalók keleti kulturális gyökereit: *A sas szerepe a honfoglaló magyarság hitvilágában* (1998).

A 2000-es években a magyar őstörténetkutatás új korszaka kezdődött el. Oroszországi, ukrainai és moldovai múzeu-

mok raktáraiban porosodó leletekre terelődött a figyelem, új leletek is előkerültek, kezdett összeállni a honfoglalást megelőző vándorlás útvonala és időrendje. Fodor István egyrészt vitatta azt az irányzatot, amely elfordult a szaltovói kultúrától, mint a magyar őstörténet lehetséges színterétől, másrészt alkotó módon járult hozzá az újonnan előkerült leletek értékeléséhez, valamint történeti kontextusba helyezte azt a megdöbbentő jelenséget, hogy hirtelen olyan sok helyről váltak ismertté a honfoglalás kori leletek párhuzamai: *Prémkereskedelem, művészet, hitvilág. Kereskedelem és hatása őseink korában* (2008); *Honfoglalás kori korongjaink és párhuzamaik* (2014); *Honfoglalás kori tarsolylemezeink és keleti párhuzamaik* (2017).

2009-ben *Őstörténet és honfoglalás* címmel jelent meg Fodor István új őstörténeti összefoglalása, amely az 1975-ös *Verecke híres útján...* című kötet átdolgozott kiadásaként is értékelhető. Ezt a művét oroszul is kiadták: *Венгры: древняя история и обретение родины* [Magyarok: őstörténet és honfoglalás] (2015). 2016-ban egy másik ismeretterjesztő művet is publikált *Mikor volt a honfoglalás?* címmel (*A magyar történelem rejtélyei* sorozatban).

A magyar őstörténet legkorábbi periódusa, a magyarság kialakulása mindig foglalkoztatta Fodor Istvánt: e témakör-

höz visszatért tudományos munkásságának utolsó korszakában is. *A nyugat-szibériai vaskori „kincsleletek”* (2008) című tanulmányában fölvetette azt a lehetőséget, hogy I. (Nagy) Péter cár szibériai aranyai esetleg a korai magyarok emlékei közé sorolhatók. *Történelmünk kezdetei* (2010) címmel megjelent tanulmányában ismételtén foglalkozott a magyar etnikai tudat kialakulásának körülményeivel. Úgy vélte, hogy ebben a korszakban vált a magyarság életformájává a lovas-pásztorokodás. Ezeket a megállapításait igazolják az újabb nyugat-szibériai régészeti megfigyelések is. Az i. e. 2. évezred közepétől a különböző nyugat-szibériai régészeti kultúrák népessége áttért a nagyállattartó életmódra, körülbelül egyforma arányban tartott lovat és szarvasmarhát, és a pásztorkodást vadászattal, halászattal egészítette ki. Munkásságának elismeréseként 2010-ben Fodor Istvánt a Tatár Köztársaság Tudományos Akadémiája külső tagnak választotta meg.

A 2010-es évek első felében még nagy utakra is vállalkozott: Tuvában ásatáson, Szalehardban és Vlagyivosztokban régészeti konferenciákon vett részt. Életének utolsó két-három évében kezdett visszavonulni az aktív kutatómunkától. Megtehetette – egységes rendszerbe foglalt, rendkívüli életművet hagyott ránk.

Klima László

